

*Επικούρεια Γνωσιολογία: Ο ρόλος
της «πρόληψης» στη δημιουργία
σηματισμού εννοιών*

Η ΑΝΑΚΑΛΥΨΗ ΤΟΥ ΡΗΕΡC 1479 ΑΠΟ ΤΟΝ D. SEDLEY¹ ΚΑΘΩΣ ΚΑΙ η τμηματική αποκατάστασή του, έχει φέρει στο φως το XXVIII (28^ο) βιβλίο του *Περί φύσεως* του Επίκουρου, στο οποίο παρουσιάζονται εκτενείς αναφορές τόσο για τη θεωρία της «γλώσσας» και την προέλευσή της, όσο και την έννοια της «πρόληψης». Ο Φιλόδημος έχοντας υπόψη τις διδαχές του ιδρυτή του Κήπου σχετικά με το συγκεκριμένο ζήτημα, ερμηνεύει τον σηματισμό της έννοιας «πρόληψη» βάσει του ρόλου που καλείται να διαδραματίσει η πορεία εξέλιξης της φυσικής γλώσσας, με την αρωγή λέξεων, ονομασιών, εννοιών και θεωριών.

Η *πρόληψις*, όρος ασυνήθιστος και προβληματικός², αποτελεί τη μετάβαση από την αφηρημένη γνωσιοθεωρητική υποδομή, που στοιχειοθετείται από την συνολική παρουσία των αισθήσεων και τον λειτουργικό ρόλο των παθών, στο γνωσιολογικό εποικοδόμημα που συνέχει τον «κόσμο» του λογισμού και των εννοιών³. Ο Γαδαρινός φιλόσοφος αντιλαμβάνεται στο μέγιστο βαθμό την εξέλιξη της Επικούρειας Κανονικής και επιχειρεί να αναδείξει την οργανική σύνδεσή της με την υφιστάμενη υλι-

¹ D. Sedley, «Epicurus on Nature, Book XXVIII», *Ct Erc* 3 (1973), σ. 12. Ο Επίκουρος θεωρεί, ότι τα φαινόμενα αποτελούν φυσική προέκταση της ύπαρξης, μια άμεση υλική απορροή της πραγματικότητας. Ο υλικός κόσμος μορφοποιείται μέσω των αισθήσεων, οι οποίες διέπονται από καθαρότητα (ενάργεια) και δεν αμφισβητούνται ως προς την εγκυρότητά τους. Αισθήσεις και νους συνεργάζονται στην επικούρεια γνωσιοθεωρία για την επίτευξη μιας θεμελιώδους συμφωνίας μεταξύ υποκειμένου και φαινόμενου κόσμου· οι αισθήσεις δέχονται τις εξωτερικές απορροές και τις επεξεργάζονται, ενώ ο νους δίνει μορφή και νόημα σε αυτά τα ερεθίσματα.

² Βλ. Διογένης Λαέρτιος, X, §§26-28.

³ Βλ. σχετικά, Α. Koen, *Άτομα, ηδονή, αρετή. Η φιλοσοφία του Επίκουρου*, μτφρ. Στ. Δημόπουλος, εκδ. Θύραθεν, Θεσσαλονίκη 2005, σ. 56.

κή πραγματικότητα. Αναφέρει συγκεκριμένα ότι η έννοια της «πρόληψης»⁴ δεν γίνεται εμφανής στα πρώτα βιβλία του *Περί φύσεως* αλλά απαντάται αρκετά παρακάτω. Η «φιλοδήμεια» παράδοση αποδεικνύει ότι ο Επίκουρος υπήρξε ο πρώτος φιλόσοφος που χρησιμοποίησε στο έργο του την έννοια των «προλήψεων» και την κατέστησε απαραίτητο συστατικό της Κανονικής του. Ο Φιλόδημος κατόπιν προσεκτικής μελέτης του έργου του Επίκουρου, εστιάζει την προσοχή του στην φράση «τὰ ὑποτεταγμένα τοῖς φθόγγοις»⁵, προκειμένου να παρουσιάσει το εννοιολογικό περιεχόμενο των λέξεων ως δεδομένο και να ενισχύσει το πλαίσιο αναφοράς τους στην εκφορά νοημάτων και στη συζήτηση δυσεπίλυτων προβλημάτων. Τονίζει, επίσης, ότι στο σημείο αυτό συναντάται η «γέννηση» του όρου, ο οποίος στην πλήρη εννοιολογική του σημασία καθορίζει όλα τα επίπεδα κατανόησης των εννοιών που πηγάζουν από την ανθρώπινη διάνοηση. Η *πρόληψις* περιγράφεται στην επικούρεια παράδοση ως «το πρωταρχικό νόημα» κάθε λέξης που αποτελεί το γνωσιολογικό υπόστρωμα πάνω στο οποίο δομούνται οι έννοιες με τη συνεχή εμπειρική παρατήρηση: «ἀνάγκη γὰρ τὸ πρῶτον ἐννόημα καθ' ἕκαστον φθόγγον βλέπεσθαι καὶ μὴθὲν ἀποδείξεως προσδεῖσθαι, εἴπερ ἔξομεν τὸ ζητούμενον ἢ ἀπορούμενον καὶ δοξαζόμενον ἐφ' ὃ ἀνάξομεν»⁶. Ο Φιλόδημος αναφέρει ότι οι *προλήψεις* είναι τα δεδομένα που σχηματίστηκαν στο νου με την επαναλαμβανόμενη εμπειρία σε συνδυασμό με τη διαδικασία της μεθόδου της «εικασίας και ανασκευής», η οποία ανοίγει το δρόμο στην αφαίρεση και στην νοηματική επιλεκτικότητα. Δεν αποτελούν αυθαίρετα προϊόντα αλλά έχουν τη βάση τους στις αισθήσεις, τις οποίες αποκαλεί χαρακτηριστικά «οδηγούς» του κόσμου. Άλλωστε τόσο οι προλήψεις όσο και

⁴ Ο επικούρειος «Κανών» θεμελιώνεται στην παρουσία των αισθήσεων θεωρώντας τις ως το μοναδικό τρόπο πρόσληψης των ερεθισμάτων και αντίληψης του εξωτερικού κόσμου. Ωστόσο το αλάνθαστο των αισθήσεων δεν μας εξασφαλίζει τον δρόμο προς την παντογνωσία. Οι αισθητηριακές εντυπώσεις είναι απόλυτα αξιόπιστες όχι όμως πάντοτε διαθέσιμες και εναργείς. Με την πρόληψιν οι Επικούρειοι εννοούν κάτι σαν νοητική σύλληψη κάποιου πράγματος ως υπαρκτού (κατάληψιν), ή ορθή γνώμη (δόξαν ὀρθήν), ή έννοια ή γενική ιδέα (καθολικὴν νόησιν) που συγκροτείται και αποθηκεύεται στο νου. Βλ. σχετική αναφορά Διογένης Λαέρτιος, X, §31.

⁵ Βλ. και Διογένης Λαέρτιος, X, §§37-38. Οι προλήψεις, συνεπώς, είναι έννοιες αυταπόδεικτες. Οι προλήψεις αποκτώνται μέσα από μια διαλεκτική σχέση με τον κόσμο των φαινόμενων και με τις αισθητηριακές εντυπώσεις και τα συναισθήματα. Σ' αυτό το σημείο, θα πρέπει να τονιστεί η σπουδαιότητα της σχέσης πρόληψης-μνήμης, καθώς η πρώτη αναφέρεται στη διαδικασία συνένωσης επιμέρους αισθητηριακών εντυπώσεων για την καλύτερη αποθήκευση, ανάκληση και μελλοντική ταυτοποίηση νέων ερεθισμάτων με τα ήδη υπάρχοντα αποθηκευμένα γνωστικά σχήματα.

⁶ Αυτόθι.

οι αισθήσεις αποτελούν τα δυο σημαντικά κριτήρια προσέγγισης του κόσμου και γνώσης των συντελούμενων εντός αυτού.⁷ Για τον Φιλόδημο, οι προλήψεις λειτουργούν ως πλαίσιο αναφοράς, το οποίο ανακαλεί ο νους από την παρακαταθήκη της μνήμης. Χωρίς αυτές καμιά γνώση δεν θα ήταν δυνατή, γιατί επιτρέπουν στις τρέχουσες αισθητηριακές αντιλήψεις, να συσχετιστούν με προηγούμενες γνωστικές-εμπειρικές δομές.

Στη βάση αξιολόγησης της επικούρειας «πρόληψης», ο Φιλόδημος τοποθετεί και τη γλωσσική ανάλυση. Υποστηρίζει μάλιστα, όπως και ο Επίκουρος, ότι η γλώσσα «καθ' αυτή» δεν συγκροτεί συστατικό στοιχείο κατανόησης και ερμηνείας του κόσμου, αλλά απλώς χρησιμοποιείται ως μέσο έκφρασης των εννοιών που πηγάζουν από εσωτερικά αισθήματα⁸.

Ο Φιλόδημος σε αντιδικία προς τους Σκεπτικούς θεωρεί τη γλώσσα ως το ισχυρότερο «φιλοσοφικό εργαλείο» ιδιαίτερα δε, σε περιπτώσεις που χρησιμοποιείται ορθώς και δεν «υποκύπτει» σε αμφισημίες και άγωνα λεκτικά παιχνίδια. Ο Φιλόδημος κάνοντας μια σύντομη αναδρομή στον τρόπο δημιουργίας και χρήσης της γλώσσας από τους πρώτους ανθρώπους, καταλήγει στο συμπέρασμα ότι το φαινόμενο της γλώσσας υπήρξε ως μια φυσική εξέλιξη (*φύσει*), η οποία αποτελεί προϊόν είτε λογικής, είτε φυσικής αναγκαιότητας. Χαρακτηριστικό είναι το παρακάτω απόσπασμα από την επιστολή του Επίκουρου «Πρὸς Ἡρόδοτον», με το οποίο ο Φιλόδημος φαίνεται να συμφωνεί: «Ὅθεν καὶ τὰ ὀνόματα ἐξ' ἀρχῆς μὴ θέσει γενέσθαι ἀλλ' αὐτὰς τὰς φύσεις τῶν ἀνθρώπων καθ' ἕκαστα ἔθνη ἴδια πασχούσας πάθη καὶ ἴδια λαμβανούσας φαντάσματα ἰδίως τὸν ἀέρα ἐκπέμπειν στελλόμενον ὑφ' ἑκάστων τῶν παθῶν καὶ τῶν φαντασμάτων, ὡς ἂν ποτε καὶ ἡ παρὰ τοὺς τόπους τῶν ἔθνων διαφορὰ ἦ».⁹

Πρόκειται για μια φυσιοκρατική θεώρηση της καταγωγής του φυσικού

⁷ J. Gaskin, *The Epicurean Philosophers*, London, εκδ. Everyman, 1995, σ. 187. Τόσο η έρευνα, όσο και ολόκληρη η γνώση για τον φυσικό κόσμο βασίζεται σε κατηγορίες εννοιών, ορισμούς, ονομασιών και γενικεύσεων, που προκύπτουν μέσα από την αμοιβαία αλληλεπίδραση υποκειμένων και περιβάλλοντος. Μέσω της προλήψεως, ο αντιληπτός κόσμος, γίνεται ευκολότερα κατανοητός και αναγνωρίσιμος. Το άτομο επιτυγχάνει να τακτοποιεί τις επιμέρους εμπειρίες του σε ένα «οργανικό» σύνολο αποδίδοντας νόημα σε κάθε ενέργεια-ερέθισμα.

⁸ A. A. Long, *Ελληνιστική φιλοσοφία: Στωϊκοί – Επικούρειοι – Σκεπτικοί*, σ. 46. Ο Επίκουρος επιχειρεί να διατυπώσει, με εκπληκτική οικονομία γλωσσικών μέσων ενός επιπέδου νοηματικής επιλεκτικότητας και αναγωγισμού, μια αυστηρή επαγωγική αρχή, τροφοδοτώντας τον υποκειμενικό χώρο με σταθερό γνωσιολογικό υπόστρωμα.

⁹ Διογένης Λαέρτιος, X, §§75-76. Υπάρχει συμφωνία των παραγράφων του Διογένη του Λαέρτιου με το 28ο βιβλίο του Επίκουρου *Περὶ φύσεως*. Γίνεται αντιληπτό, ότι οι λέξεις αρχικώς, δεν προέκυψαν ως προϊόντας κοινωνικής σύμβασης, αλλά αποτελούν «απότοκα» φυσικής εξέλιξης.

φαινομένου. Για τον Φιλόδημο οι λέξεις αντιστοιχούν ακριβώς στα πράγματα και εκφράζουν με σαφήνεια την «πρόληψη» κάθε έννοιας. Αυτό βέβαια συμβαίνει πριν από την εμφάνιση της αμφισημίας και της μεταφορικής χρήσης των λέξεων, προτού επέλθει η «αλλοίωση των λεκτικών νοημάτων». Κύριος φόβος του Φιλόδημου ήταν να μη μετατραπεί η φιλοσοφική συζήτηση σε πεδίο διαστρέβλωσης ερμηνειών και ορισμών¹⁰. Έτσι θεωρεί ότι επιβάλλεται κατά το δυνατόν η απλοποίηση της γλώσσας, προκειμένου να βρίσκεται σε πλήρη ανταπόκριση με τη φύση.

Ο Φιλόδημος εμμένει σταθερά στη νατουραλιστική πλευρά του θέματος της γλώσσας. Η δημιουργία της πηγάζει από την ανάγκη έκφρασης και επικοινωνίας των ανθρώπων και την επιθυμία εκδήλωσης συναισθημάτων¹¹. Στην ανάγκη αυτή συμπυκνώνεται η θεμελιώδης αρχή του νατουραλισμού: «Για να αποδώσουμε ένα όνομα σε ένα αντικείμενο πρέπει να εκφράσουμε μια άποψη. Η γλώσσα μπορεί να αντιπροσωπεύει τη σωστή ή τη λάθος άποψη». Ο νατουραλισμός υπάρχει στην πεποίθηση ότι μέσα σε μια γλώσσα κάθε όνομα έχει χρησιμοποιηθεί σωστά τη στιγμή που δηλώνει την υπαρκτή σχέση της συγκεκριμένης τάξης του αντικειμένου και της συσχέτισής του με τη φυσική του καταγωγή.

Η απόδοση λανθασμένων ονομάτων στις κατηγορίες των φυσικών αντικειμένων έχει ως συνέπεια την ασάφεια, τη σύγχυση και τη λεκτική παρερμηνεία. Σε περιπτώσεις που κάποιος συνηθίζει να νεολογίζει χωρίς να υιοθετεί ακριβείς χρήσεις του απλού λεξιλογίου, οδηγείται στη δημιουργία εσφαλμένων αντιλήψεων και στην αλλοίωση του «φυσικού-πρώτου» νοήματος των λέξεων: «[καὶ ἄ]νευ τῆς τίνων ἔθισμ[ῶν] συν]οικειώσεως ἐπιφέρω[ν τότε ἔτ]υχες, μὴ] δῆλον ποιῶν τὸ πάντα φθόγγον ἐπιφέροντα δοξάζειν τότε τι κα[ὶ] τὴν τῶν ὀνομάτ[ω]ν καὶ [πραγμάτων] ἀ]δι[αλη]ηψία[ν ὀρ]ῶμι περ[ιν]οῶης, κά[γῶ] δ' ἔβλεπον ὅ[τ]ι οὐ ποιήσας διάφορα τ[ά]δε [φ]ῆς αἰρεῖσθαι [τῶι] δ[ῆ] βέλτιο[ν] εἶναι ἢ τάδε»¹². Ο Φιλόδημος δεν αποκλείει και ο ίδιος ο σοφός να χρησιμοποιεί το συνηθισμένο λεξιλόγιο, με την προϋπόθεση να είναι σε θέση να ταιριάζει απόλυτα ένα ό-

¹⁰ Επίκουρος: Κείμενα Πηγές της Επικούρειας Φιλοσοφίας και Τέχνης του Ζην, (επιμ.) Γ. Αβραμίδης, σ. 87. Ο Γ. Αβραμίδης αναλύει τον Επίκουρο κάνοντας απλή αναφορά στον Φιλόδημο. Η ελληνική βιβλιογραφία, όσον αφορά στο βίο και στο έργο του φιλοσόφου από τα Γάδαρα, παρουσιάζεται αρκετά ελλιπής.

¹¹ D. Sedley, «Epicurus on nature XXVIII», Cr Erc 3 (1973), σσ. 20-21. Ο D. Sedley στο 28ο βιβλίο *Περὶ φύσεως* αναφέρεται διεξοδικά στον Επίκουρο υπογραμμίζοντας ότι ο Φιλόδημος έχει υιοθετήσει τη θεωρία του για τη γλώσσα με τη βοήθεια της οποίας, οι νοητικές εικόνες αποκτούν ανεξάρτητη υπόσταση, παγιώνονται στο χρόνο και περνούν σε ανώτερα επίπεδα γενίκευσης και αφαίρεσης.

¹² Επίκουρος, *De Natura*, [31.11], 171 (Arrighetti)².

νομα με ένα αντικείμενο. Σ' αυτό το σημείο αξίζει να αναφερθεί, ότι ο Φιλόδημος υπονοεί, κατά πάσα πιθανότητα, τον Μητρόδωρο. Ο σημαντικότερος μαθητής του Επίκουρου στην προσπάθειά του να συγκροτήσει ένα αυστηρά φιλοσοφικό λεξιλόγιο, δεν είχε αναλογισθεί τα αντικείμενα που αντιστοιχούν στην κατάλληλη ονοματοδοσία με σκοπό τη δημιουργία ιδιωτικής ορολογίας. Ο Επίκουρος είχε επιπλήξει τον Μητρόδωρο ότι δεν κατάφερε να ανταποκριθεί, καθώς ο τελευταίος κατά την ανάθεση των ονομάτων δεν ασχολήθηκε με την υιοθέτηση συγκεκριμένων συμβατικών χρήσεων, αλλά συνήθιζε να δανείζεται λέξεις από την καθομιλουμένη χωρίς να σκέφτεται ότι αυτές ενδεχομένως αναπαριστούσαν απόψεις αντίθετες από τις δικές του. Για τον Φιλόδημο, ο Μητρόδωρος απέτυχε, επειδή μ' αυτό τον τρόπο ακύρωνε την αντιστοιχία των πραγμάτων και των ονομάτων με τη φυσική τους καταγωγή: «Τίνα τῶν ὀνομάτων εὐθὺς διὰ τῆς αὐτῆς λέξεως, καὶ τὴν κατ' αὐτὰς τὰς αἰσθήσεις πλάνην τῶμ πολλῶν ἀπο[σημαίνων, οὐ μόν[ον] τὴν ἔν[νοιαν [...]] τῆς ἑνα[ε]ύ[ξεως] [...]]»¹³, «ἐστ[ι] ταῦ[τ]α] προφέροντα μηκύνειν· καὶ μᾶλ ὀρθῶς [γε, ὦ Μητρόδωρε· Πάνυ γὰρ οἶμαι σὲ πολλὰ ἂν ἔχειμ προε[ν]έγκασθαι ἃ θεώρεις γελοῖως [π/ὠ]ς τι[να]ς ἐγδεξαμένους καὶ π[άν]τα] μᾶλλον ἢ τὸ νοούμενον κατὰ τὰς λέξεις, οὐκ ἔξω τῶν εἰθισμένων λέξεων ἡμῶν χρωμένων οὐδὲ μετατιθέντων ὀνόματα ἐπὶ τῶμ φανερῶν»¹⁴.

Ο Φιλόδημος ωστόσο δεν εμμένει μόνο στην αντιπαράθεση Επίκουρου–Μητρόδωρου για τη χρήση του «συμβατικού» λεξιλογίου, αλλά σχολιάζει και την επίθεση που εξαπολύει ο ιδρυτής του Κήπου εναντίον των Μεγαρικών Διαλεκτικών για την ἔλλειψη ακρίβειας που χαρακτήριζε τη γλωσσική τους πρακτική.

Ο Επίκουρος είναι γνωστός και για τη συγγραφή ενός έργου με τον τίτλο Πρὸς τοὺς Μεγαρικούς¹⁵. Οι τελευταίοι ἔμειναν στην ιστορία της φιλοσοφίας ως «διαλεκτικοί» εξαιτίας της μεθόδου της ερωτο-απαντητικής επιχειρηματολογίας του. Στη Μεγαρική σχολή φαίνεται να στρέφεται και το ἔργο του Μητρόδωρου *Πρὸς τοὺς διαλεκτικούς*¹⁶, μια

¹³ Η μετάφραση που ακολουθεί προέρχεται από την ιταλική μετάφραση των παπύρων που έκανε ο Arrighetti. Σε πολλά σημεία λοιπόν δεν είναι δυνατόν να δοθεί πιστή μετάφραση καθώς το κείμενο είναι αποσπασματικό: «Κανείς άλλωστε δεν μπορεί να εδραιώσει οποιοδήποτε λάθος των ονομάτων και χωρίς να πέσει σε πλάνη εξαιτίας των αισθήσεων [...] Δε σου φαίνεται λογικό, Μητρόδωρε, κάποιος να υποφέρει συζητώντας γι' αυτά; Είμαι βέβαιος ότι εσύ με τρόπο αστείο θα έχεις πολλά πράγματα να εκθέσεις απ' όσα έχεις δει να εννοούνται απ' αυτούς». Επίκουρος, *De Natura*, [31.8] 15II (Arrighetti)².

¹⁴ Ο.π., [31.14] 17 (Arrighetti)².

¹⁵ Διογένης Λαέρτιος, X, §27.

¹⁶ E. Spinelli, «Metrodoro contro i dialettici», *Cr Erc* 16 (1986), σ. 33.

πραγματεία με κατεξοχήν πολεμικό περιεχόμενο εναντίον αυτών που «κενοδοξούν».

Ο Φιλόδημος αναφέρει ότι στην εποχή του Επίκουρου υπήρχαν δυο «Μεγαρικές» φατρίες, οι οποίες είχαν ως κριτήριο εγγενούς διαχωρισμού τη θεωρία τους για τη γλώσσα. Ο ίδιος τοποθετεί δίπλα στον Επίκουρο τον Στίλωνα, καθώς ο τελευταίος επέμενε πως τα ονόματα έχουν μια φυσική σχέση με τα αντικείμενα και ανταποκρίνονται στο «πρῶτον ἐννόημα». Στον αντίποδα παρουσιάζεται ο Διόδωρος Κρόνος, ο οποίος έχει διαφορετική άποψη, για το αν η γλώσσα είναι «φυσική» ή «συμβατική».

Συγκεκριμένα, ισχυριζόταν, ότι το νόημα μιας λέξης είναι καθορισμένο μόνο από την προσοχή του ομιλητή, ανάλογα με την περίπτωση, κατά την οποία εκφωνείται. Αυτό έχει ως συνέπεια την «εξάλειψη» της αμφιλογίας. Κυρίως συμβαίνει επειδή ο ομιλητής στοχεύει στην απόδοση συγκεκριμένου νοήματος κάθε φορά που χρησιμοποιεί ορισμένη λέξη, η οποία παρουσιάζεται να έχει την ίδια μορφή περιεχόμενου σε κάθε όμοια περίπτωση. Το γεγονός ότι οι ακροατές μπορεί να συλλάβουν διαφορετικά το νόημα της λέξης δεν έχει να κάνει τόσο με την αμφισημία, όσο με την έλλειψη σαφήνειας από τη μεριά του ομιλούντα. Το παρακάτω απόσπασμα αναφέρεται στην υποτιμητική διάθεση που έδειχνε ο Επίκουρος απέναντι στους Μεγαρείς: «ἀλλὰ γὰρ τί τούτων ἡμῖν τῶν ἀνθρώπων; Πολλαχοῦ γὰρ διώρισται μέχρι πόσου φροντιστέων αὐτῶν ἄς ποτ' ἂν ἔχωσι καθ' ἡμῶν δόξας, καὶ μέχρι πόσου τε καὶ ἐμ ποίωι λόγον οὐδένα ἐκτένον. αἰ]δὲ τῶν εὐπαλῶν ἔνεκα πρὸς εὐδαιμονίαν καὶ τῶν κατασκευαζομένων τοὺς λόγους [ποιητέον] [...]»¹⁷.

Ο Φιλόδημος όμως, ως ιστορικός της φιλοσοφίας, αναφέρεται και στο ζήτημα της χρονολογίας, δεδομένου ότι σύμφωνα με έγκυρες χρονολογικές πηγές, ο Διόδωρος δεν ζούσε το 296/5 π.Χ.¹⁸ όταν ο Επίκουρος έγραψε το 28^ο βιβλίο *Περὶ φύσεως*. Συνεπώς, σύμφωνα με τον Φιλόδημο δεν υπάρχει χρονική αναντιστοιχία δεδομένου ότι στόχος της πολεμικής του Επίκουρου δεν ήταν αποκλειστικά και μόνο ο Διόδωρος αλλά -κατά πάσα πιθανότητα- ολόκληρη η σχολή του που συνέχιζε να ακμάζει και μετά το θάνατό του με αρχηγό τον μαθητή του Φίλωνα τον Λαρισαίο.

Ο επικούρειος φιλόσοφος αναδεικνύει και ένα άλλο ζήτημα υψίστης σημασίας, που αποτέλεσε την «αιχμή του δόρατος» για τις επιθέσεις που εδέχθη ο Επίκουρος και οι μαθητές του σε σχέση με τη χρήση του «κοι-

¹⁷ Επίκουρος, *De Natura*, [31.15] 181, (Arrighetti)2.

¹⁸ Βλ. G. Giannantoni, «La polemica antimegarica nel xxviii libro della natura», *Cr Erc* 13 (1983), σσ. 26-28.

νού» λεξιλογίου, όπως φαίνεται και στο παρακάτω απόσπασμα: «ἔγωγε πολλάκις ἐνεθυμήθην τὸ ὅτι [εἰ, ἐ]μοῦ προφερόντος ἀπορήματα ἅ τις ἄμ πρὸς ἡμᾶς ἔτρεπεν, ἀποδιδώη δ' ἐκ τῶν λέξεων συνοικει[τοῦν] ὡς ταῦτο συνέβαινε μελετᾶν ἐπὶ τῆς γραφῆς, πολλο[ῖς] ἂν ἴσως δόξειε τότε μὲν ἦτοι κατὰ τὸν ἐπιβλητικὸν τρόπον ἢ περιληπτικῶς ἢ φανταστι[ῶς] ἢ δ[ι]αλόγου δὴ θεωρητικῶς ψευδῆς ὑποτετάχθαι ταῖς λέξεσ[ιν] ἐκεῖναις δόξα [...].¹⁹

Σ' αυτό το σημείο διαφαίνεται ο φόβος του Επίκουρου, ότι ο αντίπαλος μπορεί να χρησιμοποιήσει τα προβλήματα που παρουσιάζει η συνηθισμένη γλωσσική εκφορά στη συγγραφή της φιλοσοφίας. Οι εκφράσεις που χρησιμοποιούνται από το «κοινό λεξιλόγιο» συνιστούν το υπόβαθρο των κατηγοριών εναντίον των Επικούρειων, καθώς αυτοί τις αξιοποιούσαν στα έργα τους, κυρίως της πρώιμης περιόδου. Σ' αυτό το σημείο ο Επίκουρος για να αντικρούσει τις κατηγορίες αναφέρει πως οι εκφράσεις «υπό αμφισβήτησιν», αναπαριστούσαν λανθασμένες απόψεις, αλλά ότι η σχολή τώρα ακολουθεί μια συγκεκριμένη πορεία, η οποία ελαχιστοποιεί το λάθος. Πρέπει εδώ να ειπωθεί ότι ο Φιλόδημος επικεντρώνει την προσοχή του στην πηγή του λάθους αναφέροντας ότι αυτή απαντάται σε εσφαλμένη λογική επεξεργασία προγενεστέρων εννοιών, και δεν σχετίζεται με την εγκυρότητα των προλήψεων, οι οποίες χαρακτηρίζονται από άμεση προφάνεια και αδιαμφισβήτητη εγκυρότητα.

Οι παρακάτω σειρές συγκροτούν το απόσταγμα όλων των παραπάνω: «ἦτοι κατὰ τὸν οὐκ ἐπιβλητικὸν μὲν οὐδὲ κατὰ μίαν τῶν ἐκκειμένων ἰδεῶν ἐξ ἑ[α]υτοῦ δὲ μόνον κινήτικόν, νῦν δὲ τῆς ἐρμηνείας ἐφαρμοτούσης καὶ ἐπ' ἄλλα ἅττα ἐπαγωγὴ τις ἐκ τῆς διαστολῆς γίνεσθαι εἰς τάληθές. ἀλλ' ὅμως σοι μηδέποτε μὴ συ[μ]πλεκ[έ]τω μηδὲν τι[ς] πειρώμενος ἐ]ξιροῦσθαι σοι ταύτης] τῆς ὑποψίας».²⁰

¹⁹ Προφανώς με τον όρο «ἐπιβλητικὸν» ο Επίκουρος εννοεί την προσήλωση ή τη συγκέντρωση είτε με τον νου είτε με τις αισθήσεις. «Περιληπτικῶς» είναι η διαδικασία με την οποία ανάγει ο Επίκουρος τα ονόματα στη φυσική τους καταγωγή. «Φανταστικῶς» είναι η διαδικασία με την οποία ερμηνεύονται τα όνειρα και οι ψευδαισθήσεις με αναφορά σε εικόνες που δημιουργούνται αποκλειστικά στη συνείδηση ή φτάνουν σ' αυτή με κάποια ψυχολογική λειτουργία. Ακολουθεί η μετάφραση που, όπως προαναφέρθηκε (βλ. σημ. 12, σ. 33) προέρχεται από την ιταλική μετάφραση των παπύρων που έκανε ο Arrighetti: «Αυτό εγώ σκέφτομαι συχνά, ότι παρουσίασα τέτοιου είδους δυσκολίες νοηματικές που θα μπορούσαν να στραφούν εναντίον μου [...]. Σε πολλούς θα φαινόταν ότι αξίζει να ειπωθεί κάτι σε σχέση με τα δεδομένα της εμπειρίας καθώς επίσης και με δεδομένα που αφορούν τη φαντασία ή για εκείνο που σχετίζεται με πράξη καθαρής λογικής». Επίκουρος, De Natura, [31.15] 18I (Arrighetti)².

²⁰ Επίκουρος, De Natura, [31.16] 18II (Arrighetti)². Οι προλήψεις λειτουργούν ως συνδυαστικός κρίκος μεταξύ της άμεσης μαρτυρίας που παρέχουν οι αισθήσεις και της ανώτερης επαγωγικής δραστηριότητας συγκρότησης εννοιών σε ένα ευρύτερο πλαίσιο νοητικής αφαίρεσης και μετασχηματισμού θεωριών-γενικεύσεων.

Σχολιάζοντας την επικούρεια θεωρία δημιουργίας και εξέλιξης της γλώσσας, ο Φιλόδημος καταλήγει στο συμπέρασμα ότι είναι αδύνατη η «αλλοίωση» των ονομάτων των κατηγοριών των αντικειμένων από τη στιγμή που αυτές έχουν τη βάση τους στις αισθήσεις. Η αλλαγή της ονοματοδοσίας συνεπάγεται την ασυμβατότητα της σχέσης μεταξύ φυσικών κατηγοριών και αισθήσεων²¹. Θεωρεί ότι η προσπάθεια του Επίκουρου για την καθιέρωση μιας αυστηρής ορολογίας επιτυγχάνεται μέσω της ικανότητας του τελευταίου να προσδώσει στη γλώσσα υλική καταγωγή, ενσωματώνοντάς την σε αυστηρό «νατουραλιστικό» πλαίσιο. Από την άλλη, αντικρούει τις κατηγορίες των αντιπάλων «περί αμφισημίας» αναφέροντας ότι είναι πλέον σε θέση να χρησιμοποιεί ένα αυστηρό κριτήριο²² εντοπισμού του λάθους μέσα από τη συνεχή αιτιολόγηση των δεδομένων της εμπειρίας. Πρόκειται για την έννοια του «επιλογισμού», σημαντικό ερμηνευτικό κλειδί ανάλυσης της επικούρειας κανονικής αλλά και ηθικής η οποία, ενώ απαντάται αρχικώς στον Επίκουρο, οφείλει την πλήρη εννοιολογική της ανάπτυξη στο Φιλόδημο. Η επιλογή της ορθότητας των λέξεων, οι υποθέσεις καθώς και οι διερευνητικές συνιστώσες της λεκτικής σύγχυσης, αποτελούν πρώτιστο καθήκον του επικούρειου σοφού για τη συγκρότηση ενός κριτηρίου αλήθειας, που ενισχύεται τόσο με τον κανόνα και την πρόληψη, όσο και με την συνεξέταση των «αίρέσεων και «φυγών».²³

Βιβλιογραφία

- ΔΙΟΓΕΝΗΣ ΛΑΕΡΤΙΟΣ, Βιβλίο 10^ο, εκδ. Κάκτος 1994.
 ΔΙΟΓΕΝΗΣ ΛΑΕΡΤΙΟΣ, *Vitae Philosophorum*, ed. H.S. Long, 2 τόμοι, Oxford, 1964.
 ΕΠΙΚΟΥΡΟΣ: Κείμενα Πηγές της Επικούρειας Φιλοσοφίας και Τέχνης του Ζην, (επιμ.) Γ. Αβραμίδης, εκδ. Θύραθεν, 2000.
 ΕΠΙΚΟΥΡΟΣ, *Άπαντα*, Εισ. μετ. σχ., Κάκτος, Αθήνα, 1994.
 ΚΟΕΝ Α., *Άτομα, ηδονή, αρετή. Η φιλοσοφία του Επίκουρου*, μτφρ. Στ. Δημόπουλος, εκδ. Θύραθεν, Θεσσαλονίκη 2005

²¹ G. Giannantoni, «La polemica antimegarica nel libro xxviii», *Cr Erc* 13 (1983), σ. 15.

²² *Ο.π.*, σ. 19.

²³ Η συγγραφή της παρούσης εργασίας κατέστη εφικτή με την αρωγή της φίλης και συναδέλφου φιλόλογου κ. Παναγιώτας Σιούλα, η συμβολή της οποίας υπήρξε καθοριστική, τόσο σε επίπεδο φιλολογικής επιμέλειας, όσο και μεθοδολογίας

- ΦΙΛΟΔΗΜΟΣ, Τα επιγράμματα, εισαγ.-μετάφρ.-σχόλ. Γ. Καραμανώλης, εκδ. Θύραθεν, 2004.
- ARRIGHETTI G.– GIGANTE M., «Frammenti del libro undicesimo della natura di Epicuro», Cr Erc 7 (1977), σσ. 5-10.
- GASKIN J., The Epicurean Philosophers, London, ed. Everyman, 1995.
- GIANNANTONI G., «La polemica antimegarica nel xxviii libro della natura», Cr Erc 13 (1983), σσ. 15-30.
- LONG A.A., Η ελληνιστική φιλοσοφία: Στωϊκοί – Επικούρειοι – Σκεπτικοί, μτφ. Στ. Δημόπουλος – Μ. Δραγώνα, Αθήνα, εκδ. ΜΙΕΤ, 1987.
- SEDLEY D., «Epicurus on nature, book xxviii», Cr Erc 3 (1973), σσ. 5-79.
- SPINELLI E., «Metrodoro Contro di Demetrio Lacone», Cr Erc 16 (1986), σσ. 29-43.